

психології, почуття вдячності долі залишилися й живуть у душах студентів 1970-х років і по сей день. У підготовці психологів визріла гостра необхідність виходу на найвищий рівень професійної освіти – освіти й розвитку **особистості** майбутнього психолога.

1.3. Особистість студента в дзеркалі протиріч процесу дорослішання³

Особистість є субстанцією, що розвивається, і по мірі збільшення кількості її контактів, соціальних інститутів і груп, культур і субкультур, до яких вона належить, збільшується кількість можливостей і ролей людини. Об'єднати їх в одну цілісну структуру – центральна задача особистості. В період дорослішання ця задача представляється в контексті знаходження себе самого і усвідомлення власних можливостей та перспектив в певних соціальних умовах і ситуаціях. Традиційно цей процес розглядають як соціалізацію.

В психології існують два підходи до розуміння сутності соціалізації. Згідно одному з них, людина є об'єктом соціалізації, згідно з другим – суб'єктом. В процесі соціалізації вирішуються дві групи задач: інтегрування людини з суспільством (соціальна адаптація) і диференціювання людини і суспільства (соціальна автономізація). Вирішити задачі соціальної адаптації й соціальної автономізації для особистості – означає знайти відповідь на питання: «бути як всі або бути самим собою».

Особливо актуальним це питання постає в юнацькому віці, в період активного дорослішання. Дорослішання об'єктивно пред'являє людині задачі, вирішення яких вимагає від неї прояву або відповідальності й самостійності, або залежності й згоди.

Дорослішання відкриває в людині здатність самостійно приймати відповідальні рішення або підмінювати їх психологічними захистами. Вирішення задач дорослішання

³ Опубліковано у «Віснику Чернігівського державного педагогічного університету». – 2009. – Вип. 74, Т. 2. – С. 140-142.

здійснюється через подолання суперечностей між адаптацією й адаптивністю.

Соціальна адаптація – це ефективне функціонування особистості в умовах існуючої ситуації. Механізмом соціальної адаптації є адаптивність. Адаптивність – це спосіб засвоєння соціальних норм і вироблення стратегії поведінки, яка не суперечить цим нормам.

Період навчання студента у вищій школі – важливий період соціалізації його особистості. По-перше, в цей період завершується соціалізація особистості через систему освіти, по-друге, закладаються основи соціалізації в самостійній професійній діяльності, по-третє, коригуються життєві цілі. У студентському віці залучені всі основні механізми соціалізації:

- прийняття та засвоєння нових соціальних ролей – роль студента, лідера, майбутнього фахівця та ін.;

- професійно-рольова ідентифікація («Я-студент», «Я-майбутній фахівець» тощо);

- порівняння себе з іншими студентами;

- орієнтація на соціальні очікування викладачів і однокурсників, що дозволяє досягнути бажаного соціального статусу в групі.

Очікуваний результат соціалізації студента включає в себе:

- вироблення власної системи поглядів на життя, трансформація системи ціннісних орієнтацій, формування професійного ідеалу;

- засвоєння соціально-професійних функцій;

- засвоєння культури людських взаємин;

- опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування;

- формування власної моделі моральної поведінки.

Кожен вищий навчальний заклад має своє особливе соціокультурне середовище. На думку таких авторів, як Е. Ф. Зеєр, В. Я. Пиліповський, В. П. Беспалько, освітнє середовище – це система, яка включає в себе такі структурні елементи, як освітні технології, матеріально-технічне оснащення, взаємодію з зовнішніми освітніми й соціальними інститутами. Оскільки професійне становлення особистості

відбувається в конкретному освітньому середовищі, воно може суттєво вплинути на оволодіння професією на етапі навчання у вузі.

Результати дослідження по виявленню впливу компонентів середовища на професійне становлення студентів показали, що факторами, які впливають на інтерес до професії, являються: якість учбових занять, спілкування з товаришами по навчанню й навчальна практика. Меншою мірою, на думку студентів, здійснюють вплив такі фактори, як спілкування з викладачами й підготовка кваліфікаційної роботи. Опитування студентів 1-5 курсів спеціальності «Психологія» показало, що в процесі професійного самовизначення особливу роль на етапі навчання у вузі відіграють професійні очікування. Так, у студентів першого і другого курсів найзначущими виявилися такі аспекти діяльності, як можливість забезпечення професійного зростання і кар'єри, зміст і характер повсякденної роботи і перспективи вдалого працевлаштування. У студентів 3-4 курсів значущими виявилися такі аспекти, як можливості особистісного зростання, зміст і характер діяльності, корисність й необхідність професії. У студентів-п'ятикурсників – відповідність професії особистісним можливостям, авторитет і престижність професії, зміст і характер професії. Дані результати відображають прагнення сучасного студента до особистого зростання й самоствердження.

В процесі навчання, шляхом проходження етапів адаптації й індивідуалізації, інтеграції завершується процес професійного становлення студента. Формуються спрямованість особистості на виконання професійної ролі, професійні здібності в сукупності професійних якостей. Крім того, у студентів формуються громадянські якості і модель майбутньої професійної діяльності. Студент набуває соціально-психологічної зрілості. Підтримка, допомога, увага з боку викладачів і куратора в цей період має вирішальне значення. Викладачі й куратор можуть допомогти рекомендаціями по організації й виконанню самостійної навчальної роботи (розповісти, як конспектувати лекцію, як опрацьовувати наукову літературу тощо). Вони можуть допомогти в налагодженні ділових і дружніх стосунків у групі; допомогти в працевлаштуванні студента, якщо у останнього виникає

необхідність через тяжке матеріальне становище суміщувати навчальну діяльність з трудовою. Викладачі та куратор можуть також посприяти роботі активу груп й роботі студентського самоуправління.

Студент, який активно включається в навчально-виховні структури групи, факультету та університету, має більше можливостей бути успішним у професійній діяльності, до того ж така позиція сприяє розвитку його особистісних якостей (інтересів, самостійності, творчості).

У психології широко використовується типологія особистості – класифікація людей на групи за певними істотними ознаками. Щодо типології сучасного студента існують різні її варіації.

М. І. Дяченко, Л. А. Кандилович пропонують типологію студентів за рівнем професійної спрямованості: перший тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю. Вони характеризуються високим рівнем навчально-пізнавальної активності. Другий тип – студенти, які остаточно ще не визначилися у своєму ставленні до професії. Ці студенти характеризуються непостійністю активності у навчально-пізнавальній роботі, чергуванням спадів і підйомів. Третій тип – студенти з негативним ставленням до професії. Показники навчально-пізнавальної активності невисокі і дуже нестійкі [Подоляк, 2008].

В. Т. Лісовський виділив наступні типи студентів: «Гармонійний», «Професіонал», «Академік», «Організатор громадської роботи», «Любитель мистецтва», «Творчий», «Богемний» [Подоляк, 2008].

Опитані нами студенти запропонували наступну типологію: відмінники-«зубрили», відмінники-«розумні», студенти-«трудоги», випадкові, студенти-«трутні».

На наш погляд, особистість являє собою не щось задане наперед, а «відкриту можливість» унікальної самоактуалізації. В умовах вищої професійної освіти відбувається особистісно-професійне становлення людини, що проявляється в конструюванні професійного образу світу, який визначається вирішенням задач для суспільства і самого себе, в результаті чого мислення людини поступово перетворюється на

професійне. Професійне мислення, залишаючись формою пізнання, бере участь у забезпеченні цілісності й системності професійної картини світу, що складається, і саморозвитку особистості. У зв'язку з цим викликають інтерес особливості професійного образу світу студентів. Н. В. Козлова вивчала особливості професійного образу світу на основі методу кластерного аналізу, в результаті чого отримала три типи професійного образу світу студентів. Перший тип характеризується використанням ригідних форм поведінки, що може приводити до трансформації ціннісно-сислової сфери і утруднювати особистісно-професійне становлення. У студентів цього типу наразі життєві плани не мають реальної опори і не підкріплені особистою відповідальністю за їх реалізацію. Пріоритетними цінностями таких студентів виступають соціальна влада, задоволення, багатство, впливовість. Відмінні риси студентів даного типу – прагнення керувати людьми, впливати на них, досягнення особистого успіху й вищості, прагнення до необмеженого задоволення своїх бажань.

Другий тип характеризується складним емоційним реагуванням на нові, що виникають в процесі вищої професійної освіти ситуації, які потребують змін в поведінці, самооцінці, системі цінностей. Даному типу властива невизначена життєва орієнтація, побоювання перед реальністю, потреба в соціальній стабільності, вибори визначаються соціальними стереотипами, точками зору авторитетних людей. Найбільш виражені цінності – безпека, соціальний порядок, підтримка традицій. Вони також характеризуються складністю прийняття рішень, прогнозування майбутнього, низькими мотивацією досягнень і творчим потенціалом.

Третій тип характеризується психологічною готовністю до певного ступеню стійкості й гнучкості в ситуаціях, які цього потребують. Студентам цієї групи властивий високий ступінь відповідальності в організації власної навчальної діяльності, у взаєминах, у власному навчально-професійному просуванні. Цінності, які у них переважають, – гармонійна стратегія ціннісних орієнтацій, конструктивний синтез між розвитком власної індивідуальності й відповідності запитам суспільства – творчість, широта поглядів, успіх, компетентність, зрілість.

Звичайно, в роботі зі студентами потрібно враховувати психологічні особливості особистісного розвитку студента, які зумовлені й соціальною ситуацією розвитку студентства і основними індивідуально-психологічними особливостями юнацького віку. Однак, задача викладачів враховувати особливості особистості студента в її неповторному вияві та визнавати за ним право власного вибору.

Головне завдання вищої школи – професійна підготовка студентів, формування фахівців з вищою освітою, здатних до творчості, прийняття рішень, таких, що володіють навичками самоосвіти й самовиховання.

Для виконання цієї задачі викладачам необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості сучасного студента, знати психологічні закономірності професійного становлення студента, знати, що нинішнє покоління студентів має як переваги перед своїми попередниками (вибір форми навчання, змісту освіти, відкритий доступ до різних джерел інформації, зокрема мережі Інтернет), так і труднощі – формування сучасного студентства відбувається в умовах трансформації всіх сфер суспільного життя в Україні.

1.4. Прийняття рішень як реалізація здатності людини впливати на хід подій ⁴

Процес прийняття рішення виступає складовою пізнавальної і практичної діяльності людини. Що означає «прийняти рішення»?

В найбільш узагальненому вигляді прийняти рішення означає здійснити вибір. Людина постійно стикається з проблемою вибору між кількома способами поведінки. Об'єктивно існуюча численність альтернативних способів поведінки у ситуаціях життєдіяльності людини і безліч можливостей наступного розвитку цих ситуацій породжує

⁴ Оpubліковано у «Віснику Чернігівського національного педагогічного університету». – 2010. – Вип. 82, Т. 2. – С. 200-201 (переклад з рос. – Л. О. Ляховець).